"רמי ובסאם: אפירוגון". קסם התיאטרון החי־הפוליטי
צילום: רדי רובינשטיין

פתאום בוקעת התגלות של חמלה

ב"רמי ובסאם: אפירוגון", על במה קטנה שבתיאטרון יפו הצנוע, כאילו נשמע קולו של ברכט

ננו שבתאי

מחזה "רמי ובסאם: אפירוגון" הוא עיבוד חלקי של רומן רחב יריעה מאת קולום מק'קאן. הרומן, המחולק ל־1,001 טקסטים קצרים וממוספרים, מתפרש על פני מגוון דמויות, תקופות וארצות. כל הסיפורים יוצרים מארג נרטיבים רב־גוני. בעיבוד למחזה התמקדו אבנר בן עמוס וסיני פתר (גילוי נאות: היה מורה שלי) במונולוגים מרכזיים מהרומן, המבוססים על חייהם של המנכ"לים השותפים של "פורום המשפחות השכולות" רמי אלחנן ובסאם עראמין. אלחנן היה מעצב גרפי ירושלמי, אב לארבעה, שחייו השתנו ב־1997, כשבתו סמדר נהרגה בפיגוע התאבדות בעיר. עראמין היה חלק מחבורת נערים פלסטינים שהשליכו רימון לעבר ג'יפ צבאי ב־1985, באזור חברון. לאחר מכן נכלא לשבע שנים. בכלא למד על השואה והחלה לחלחל בו ההבנה שהפתרון לכיבוש צריך להיות בלתי אלים. בתו, עביר, נורתה למוות בידי חייל צה"ל ב־2007. אלחנן ועראמין ממשיכים לפעול לסיום הכיבוש ולקידום דיאלוג ישראלי־פלסטיני.

ההצגה מתחילה כשאיצ'ו אביטל (אלחנן) וח'ליפה נאטור (עראמין) פונים ישירות לקהל ואחר כך זה אל זה. הם מתווים את הסגנון הסיפורי של ההצגה, דרמטי וביקורתי כאחד. אחר כך, בעזרת שאר הקאסט, הם נושאים אובייקט שמזכיר גלגל הצלה גדול, שבמאונך נהפך למסך, שעליו יוקרנו דימויים וציוני זמן. הקטע הראשון הוא מ־1987 ובו צועד האמן פיליפ פטי על חבל שנמתח בין מלון הר ציון לחומות העיר העתיקה בצעדה שכונתה "גשר בין מזרח למערב" ובה שחרר פטי יונה לבנה כאקט למען השלום.

שני סיפורי אובדן הבת הצעירה — סמדר היהודייה ועביר הערבייה — מסופרים לחלופין על ידי שני האבות, האימהות ודמויות רבות נוספות. כולן מגולמות על ידי השחקנים שעל הבמה. בתחילה החילופים מינוריים: האבות מגלמים את עצמם לפני מות הבת ולאחריו. אלא שאט אט לא רק התפקידים משתנים, אלא גם המגדרים. אורית זפרן מגלמת פתאום את אחיה הגדול של סמדר, שנהרגה בפיגוע, וכעת מתעקש להתגייס לצבא כדי לנקום. בסצינה אחרת, יארא אורייך מגלמת, לצד זפרן, קצינת ביטחון המתחקרת את בסאם בנמל התעופה ומעכבת את יציאתו מהארץ, וכל זאת בלי לשנות את המבטא הערבי. הדבר מגיע לשיא כשנאטור, שרוב ההצגה משחק את בסאם, מגלם לבסוף את אותו חייל ישראלי שירה בעבירה.

נגינת הוויולה, שבהתחלה נדמתה כקישוט, אפילו בנאלי, נהפכת למרגשת. גם הדימויים המוקרנים חזקים דווקא בזכות בסיסיותם. הטקסטים, שגם אותם אנו מכירים, פורצים באופן אחר

כך מתרחש תהליך מעניין בהצגה. בתחילתה, הצופים מבינים במהרה את שפתה התיאטרלית המוכרת: תיאטרון סיפור שבו השחקן מחליף תפקידים. רגע הוא אובייקטיבי לכאורה, ובמשנהו נמצא במצב רגשי, "בתוך הדמות". כמו הצורה, גם הנרטיב והמסר לכאורה צפויים. הרי כבר בסצינה הראשונה ברור שנשמע סיפור טרגי של אב שכול ישראלי וסיפור טרגי של אב שכול פלסטיני. גם המסר ברור: הכאב הוא כאב. אדם הוא אדם ולא משנה אם נולד כיהודי או כערבי. גם התפאורה, שעיצבה פרידה שוהם (גילוי נאות: היתה מורה שלי), ברורה ודימוייה פשוטים — שמש ובית שכמו צוירו בידי ילד, עץ זית ועוד.

חוויה מפתיעה

ככל שההצגה נמשכת, מתוך השפה התיאטרלית, משהו מצליח לבקוע את תחושת ההיכרות. נדמה שלא רק בקרב הקהל, אלא גם בקרב השחקנים. עיניו של אביטל נראות פתאום אדומות ודומעות. המשחק בכלל, שהתחיל כמעט מדוקלם (אולי במכוון), הופך לאינטנסיבי. הערבית והעברית מתערבבות, כמו הזמנים והמינים המתחלפים, עד שנוצרת חוויה מסחררת כאילו אנו יושבים על קרוסלה מסתובבת. רק כשהיא עוצרת לרגע, עולה כתחושה ראשונית מעין הכרה חווייתית שבה אין כל משמעות למה שמפריד בין בני אדם. לא לשפה, לא למין, לא לגיל ולא למעמד המשפחתי. האם היא גם ילדה, האב הערבי הוא גם חייל יהודי. דווקא מתוך המינימליזם העיקש של משחק המראות והזהויות קורית אלכימיה של ממש, אולי כמו בסשן פסיכודרמה אינטנסיבי. הסכסוך, המוכר לנו כל כך, מצליח להכאיב ממש.

זו חוויה רבגונית ומפתיעה. נגינת הוויולה, שבהתחלה נדמתה כקישוט, אפילו בנאלי, נהפכת למרגשת. גם הדימויים המוקרנים חזקים דווקא בזכות בסיסיותם. הטקסטים, שגם אותם אנו מכירים — של הורים שכולים, של רודפי שלום, של הרוצים לנקום ועוד — פורצים באופן אחר. נוכחותם החיה על הבמה כאילו מבטלת במפתיע את קהות הרגש שאנו חייבים אולי לגייס, כאזרחים במדינה המדממת, ההופכים אטומים עם הזמן, כבעל כורחנו. כי באמת עד מתי, וכמה אפשר עוד?

נגלה לפנינו קסם התיאטרון החי־הפוליטי. בהצגה זו הוא שונה מאוד מזה שבתיאטראות הממוסדים. אמנם מבורך הדבר ששלושה ממחזות ברכט עולים כרגע על הבמות המרכזיות (גשר, הבימה והקאמרי). זה מעיד על ניסיון לבקר ולזעזע איכשהו את זקנת הארץ ואזרחיה. אלא שבתיאטראות הגדולים, ככל שהכוונה טובה, התפאורות הגדולות, המוזיקה ואפקטים מבריקים ומקוריים של בימוי (כמו ב"אמא קוראז' וילדיה") מסתירים את הכאב האינטימי של הסכסוך, הכיבוש והשחיתות.

כאן, בתיאטרון יפו הצנוע כל כך, בבימוי מינימליסטי אך מפורט, כאילו נשמע קולו האמיתי של ברכט. על במה קטנה, עם תפאורה מינימליסטית וכמה שחקנים, עובר המאבק הכי אותנטי להומניזם ולשלום. פתר וצוות היוצרים והשחקנים המוכשרים יצרו הצגה שהיא מלאכת מחשבת של ביקורת. הסגנון הסיפורי שמתחיל אולי כמשנת הניכור של ברכט, ברוון הנרטיבי והסגנוני, יוצר בתחילה ניכור. לא מתחשק לאיש לשמוע שוב על הסכסוך, הכיבוש וקורבנותיו. פתאום, דווקא מחוסר החשק בוקעת התגלות של חמלה אמיתית. זו החמלה עליהם ועלינו, והכאב על כל המלחמות המותירות רק צער.

מעבר לגדולת ההצגה, למסר שהיא מיטיבה להעביר ולשחקנים העושים עבודתם נאמנה, אי אפשר שלא לחשוב על מי שעומד מאחוריה. יוצרים שהם בני אדם: יגאל עזרתי, מקים ומנהל תיאטרון יפו, והבמאי פתר. דבקותם רבת השנים, הצנועה והסיזיפית בהומניות היא מעוררת הערצה. כל עוד יש אנשים כאלה יש עוד תקווה. מתעורר רצון לא רק למחוא כפיים, אלא להוריד בפניהם את הכובע ולומר תודה.

"רמי ובסאם: אפירוגון". תיאטרון יפו. מחזה: אבנר בן עמוס. בימוי: סיני פתר. ההצגות הבאות: 27.4, 12.5